

Поняття «державність» у викладанні історично-правових дисциплін: теорія та методика

*Олександр Олійник,
Олена Солошенко*

Україна пройшла складний процес виборювання своєї державності та незалежності. В умовах повномасштабної російської агресії ворог зазіхає не тільки на наші території, а й прагне знищити нашу державність, мову, ідентичність. Сучасний викладач виконує важливу місію підготовки сучасної молоді до викликів сьогодення. Серед інших — формування громадянської компетентності учнів, яка спрямована на «утвердження і захист державності та демократії, здатності відстоювати свої права, відповідально ставитися до громадянських обов'язків...» [4]. Вивчення, пояснення та визначення практичного змісту відповідної термінології — важлива складова опанування історично-правових дисциплін.

Поняття державності — багатогранне. Воно уособлює якісну характеристику суспільства, властивість його державно-політичної організації. Державність — складна та динамічна система зв'язків, взаємин та інститутів публічної влади, розвиток якої зумовлений відповідними особливостями соціально-економічних, політичних, правових і духовно-моральних чинників, життєдіяльності певного народу/нації на окремому етапі їх історичного розвитку. Отже, українська державність — це не тільки закони і апарат управління, а це тисячолітня історія народу зі своєю мовою, звичаями, традиціями, культурою.

Підготовка сучасного вчителя історії, громадянської освіти та правознавства — багатовекторний та складний процес. В навчальних дисциплінах, які входять до освітньої програми «Історія, громадянська освіта та правознавство в закладах освіти» [8], використовуються різноманітні підходи для набуття здобувачами освіти ґрунтовних знань. Теоретична компонента спрямована на гармонійне поєднання в межах навчальних дисциплін історичного та правознавчого матеріалу, їх взаємодоповнення та рефлексії в межах інших курсів.

Мета статті — охарактеризувати теоретичні та методичні аспекти висвітлення питань державності в межах історично-правових дисциплін.

У нашому дослідженні зроблено акцент на навчальних дисциплінах, які розглядають державотворчі процеси в історичному та правовому ключі, зокрема, «Теорія держави і права», «Історія державотворення України в контексті європейської цивілізації», «Громадянська освіта», «Правознавство», «Націогенез та формування української ідентичності» тощо.

У сучасних умовах викладання історично-правових дисциплін у закладах вищої освіти (ЗВО) вимагає постійного оновлення методологічного підходу до формування знань студентів. Проблема державності як багатоаспектного явища потребує інтеграції різних підходів для розуміння її сутності.

Однією з ключових задач є гармонійне поєднання теоретичних знань і практичних умінь здобувачів освіти. Це досягається через застосування інтерактивних методів навчання, які стимулюють аналітичне мислення. Наприклад, проведення дебатів або рольових ігор дозволяє студентам зрозуміти складність державотворчих процесів. Такі методи сприяють поглибленому усвідомленню не лише історичної еволюції державності, але й сучасних викликів, зокрема у контексті війни та глобалізації [5, с. 74–77].

 особливу роль у вивченні державності відіграють міждисциплінарні підходи. Залучення знань із соціології, політології, економіки та права допомагає студентам краще зрозуміти природу державних процесів. Наприклад, аналіз Конституції України в контексті історичних подій дозволяє розкрити її значення як базового правового документа. Важливим є вивчення того, як соціальні та економічні чинники впливають на формування правових норм.

Практична спрямованість навчальних дисциплін реалізується через виконання конкретних завдань. Наприклад, моделювання референдуму чи виборчого процесу допомагає студентам зрозуміти основи демократичної системи. Такі завдання дозволяють закріпити знання, формують навички правового аналізу та вирішення проблем, пов'язаних із державним управлінням.

Важливим аспектом є виховна складова. У процесі викладання слід звертати увагу на формування громадянської компетентності, патріотизму та правової культури. Одним із способів цього є вивчення історії видатних діячів українського державотворення та аналіз їх внеску в розвиток національної ідентичності. Такий підхід формує у студентів не лише знання, але й емоційне розуміння важливості державності.

Сучасна освіта також активно впроваджує технології. Використання цифрових платформ і симуляцій у навчальному процесі дозволяє залучити студентів до

аналізу реальних кейсів. Наприклад, розгляд ситуацій, пов'язаних із вирішенням міжнародних конфліктів, надає змогу зрозуміти взаємозв'язок державності та зовнішньої політики. Крім того, цифрові інструменти дозволяють студентам працювати із великими масивами даних, що сприяє розвитку аналітичних здібностей.

Інтеграція знань про державність у різні дисципліни — ще один напрямок модернізації освітнього процесу. Наприклад, у курсах із громадянської освіти особливу увагу слід приділяти питанням демократії, прав людини та функцій держави у забезпеченні соціального добробуту. У рамках таких курсів доцільно організовувати спільні проекти, які дозволяють студентам використовувати міждисциплінарні знання для вирішення актуальних проблем.

Пошук нових підходів до висвітлення питань державності наразі є актуальною темою сучасних досліджень науковців, які аналізують процеси формування та зміцнення української державності, розглядають чинники соціально-економічного та політико-правового розвитку України на шляху до її сталого розвитку [3]. Важливим є практикоорієнтований підхід до розуміння державотворчих процесів в сучасній Україні, які обговорювалися на наукових конференціях останніх років [10]. Не втрачають актуальності новаційні розробки щодо методів викладання історично-правових дисциплін, які містяться на сторінках науково-педагогічного журналу «Теорія та методика навчання суспільних дисциплін» [11] та в окремих доробках педагогів-практиків [1].

Теоретична підготовка з проблематики державності є ключовою при підготовці вчителя історії, оскільки вона забезпечує не тільки навчальну, а і виховну компоненту освітнього процесу. Саме важливість ідеологічної складової державотворчих процесів в незалежній Україні була визначена ще в 1996 р.: «Ідеологія державотворення — багатопланове, комплексне явище. До її структури відноситься держав-

ний устрій та ідеологія правової держави. Пошуки оптимальних для наших національних традицій, менталітету, цілей, форм державного устрою і управління, які б забезпечували об'єктивний процес природно-історичного розвитку суспільства, гарантували державний суверенітет, людські свободи, соціальний захист, порядок, мир і злагоду, економічний добробут. Визначається ідеал громадянина держави, зокрема гармонійний розвиток інтелектуальної, емоційної, вольової і фізичної сфери особи, здатність до творчої самореалізації, патріотизм, державницька свідомість, правова культура і правосвідомість, відповідальне ставлення до свобод, прав і обов'язків тощо» [7].

За часи незалежності ідеологія державотворення набувала нових проявів, відтворюючи в собі зовнішні та суспільні зміни. Відповідаючи на виклики сьогодення під час повномасштабного вторгнення, пріоритетність отримало національно-патріотичне виховання, яке є невід'ємною складовою історично-правових дисциплін. В 2023 р. вступив в силу Закон України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності», в якому серед основних шляхів реалізації національно-патріотичного виховання виділяють: популяризацію суспільно-державних (національних) цінностей України; поширення знань про видатних особистостей українського державотворення; популяризацію історії України, зокрема боротьби українського народу за самовизначення і творення власної держави, етапів державотворення та борців за незалежність і територіальну цілісність України тощо [2].

Важливо зазначити, що з метою зміцнення національної ідентичності, вшанування історії українського державотворення та посилення патріотичного духу українців було запроваджено **День Української Державності**. Вперше його відзначали 28 липня 2022 р. Ця дата символічно пов'язана з Днем хрещення.

Отже, перед викладачами, які реалізують змістовну компоненту історично-правових дисциплін, стоїть задача всебічно та ґрунтовно розкривати питання, пов'язані із проблемами державності як в теоретичному, так і в практичному спрямуванні. Наприклад, навчальна дисципліна «Теорія держави і права» в теоретичній площині розкриває основні методологічні підходи та сучасні концепції державотворення і функціонування сучасних держав і правових систем. У здобувачів освіти формується система науково-теоретичних та практичних знань з теорії держави і права; розуміння правового інструментарію, понять, категорій та інститутів, законодавчих актів; закріплюються навички аналізу права та держави в цілому; виховується повага до законів, їх додержання та виконання. Здобувачам освіти, які вже володіють історичним матеріалом, доцільно запропонувати для підтвердження або спростування певних тез теми наводити історичний фактаж. Наприклад, до питання: основні закономірності виникнення держави та особливості її формування в різних країнах світу з теми: «Сутність, поняття та походження держави» або охарактеризувати рабовласницький, феодальний, буржуазний, соціалістичний типи держави з теми: «Типологія держави». Відомо, що активна участь здобувачів освіти в процесі навчання дає якісні результати опанування матеріалу курсу.

Практикоорієнтованість даної дисципліни проявляється під час практичних занять, коли здобувачі освіти вивчають джерела (Конституцію України, нормативні акти, Закони України) і, спираючись на них, розв'язують ситуативні завдання (наприклад, організація проведення легітимних виборів або референдуму в Україні), вирішують правові спірні питання (метод «мозкового штурму») щодо гарантій прав і свобод людини і громадянина в демократичній правовій державі тощо.

Навчальна дисципліна «Історія державотворення України в контексті європейської цивілізації» ставить за мету роз-

глянути основні етапи та події (особливо зовнішньої політики), що характеризують державотворчі процеси в українських землях через призму історичного поступу Європи і формування Європейського Союзу.

В межах курсу гармонійно співвідносяться теоретичний матеріал про зовнішньодержавну політику України на різних етапах її історії та основні етапи формування об'єднаної Європи. Пріоритетними питаннями є характеристика етапів, особливості та перспективи євроінтеграції України в контексті процесів, що відбуваються в Європі та світі.

Педагогічний підхід «навчання через дослідження» — це ефективний напрямок організації навчальної діяльності, який відповідає сучасним вимогам та міжнародним освітнім стандартам. В межах даної навчальної дисципліни здобувачі освіти отримують завдання, що засновані, зокрема, на проведенні порівняльного аналізу нормативних актів країн ЄС, інших європейських країн та українського законодавства. Такі дослідження наочно демонструють спадкоємність певних рис європейської та української державності або навпаки, збереження та захист державницьких національних традицій та цінностей. Конче актуальними є завдання щодо досліджень ефективного застосування європейських стандартів у галузі прав людини (зокрема, міжнародного гуманітарного права) під час війни в Україні. Результати роботи (доповіді, презентації) студенти можуть представити на практичних заняттях, проведених у формі конференції або круглого столу.

Майбутні вчителі опановують курс «Громадянська освіта», який має схожу структуру відповідної дисципліни у ЗЗСО. Певні розділи розглядають питання, які стосуються проблем державності. Це безпосередньо розділ 4 «Демократичне суспільство та його цінності», важливим для розуміння змісту правової держави є розділ 2 «Права і свободи людини», розділ 6 «Взаємодія громадян і держави в

досягненні суспільного добробуту» висвітлює роль держави у вирішенні фінансово-економічних питань та інші [8].

Проблематика тем означених розділів дає можливість проведення бінарних лекцій за участю істориків, економістів, соціологів, юристів, що дає можливість з точки зору різних наук пояснити та обґрунтувати змістовні складові державності, які необхідні для її сталого розвитку. Інші методичні підходи, а саме їх інтерактивність, дозволяє кожному студенту стати активним учасником набуття знань. Наприклад, розглядаючи питання про громадянське суспільство, можна запропонувати здобувачам освіти «рольову гру», в якій певна група студентів буде презентувати громадські об'єднання чи організації, які є прикладами органів самоорганізації громадян (існуючі чи «вигадані») та переконливо доводити важливість своєї діяльності для сучасної держави.

Вимоги до сучасного фахівця не обмежуються сталою підготовкою: необхідно постійно оновлювати зміст теоретичних знань, враховувати новітні події в Україні та світі, відслідковувати та реалізовувати нові тенденції в освіті, педагогічні та методичні новації тощо. Так, участь у стажуваннях, вебінарах, міжнародних проєктах, грантових програмах дає можливість розширити теоретичну підготовку, отримати знання від інших фахівців, закріпити набуті компетентності виконанням індивідуальних завдань. Особливо цікавими та перспективними є проєкти, які охоплюють освітян різних регіонів України та світу. Наприклад, в 2025 р. ХНПУ імені Г. С. Сковороди планує розпочати співробітництво з представництвом Міжнародної фундації виборчих систем (IFES) в Україні, яке виконує проєкти міжнародної технічної допомоги, спрямовані на зміцнення демократичного прогресу. Його місія: «Разом ми будемо стійкі демократії, які працюють для кожного». В межах співпраці запропоновано навчання викладачів університету з метою запровадження

курсу «Демократія: від теорії до практики», який був розроблений з урахуванням українського контексту та із залученням провідних міжнародних експертів у цій сфері. Станом на 2024 р., в Україні курс реалізується у 55 закладах вищої освіти. Метою курсу є розвиток знань, навичок і ставлень, пов'язаних з ефективним демократичним громадянством студентів. Програма курсу та навчальні матеріали покликані сформувати знання з таких тем: демократичне врядування, права людини, громадянське суспільство та участь громадян у суспільному житті [6].

Варто зазначити, що сучасний освітній процес спрямований на розвиток широкого кола компетентностей майбутніх вчителів. Формування свідомого громадянина з високою політико-правовою культурою — є їх складовою. Саме інтегрований курс «Політично-правові студії», який викладається на всіх факультетах університету, в повній мірі відповідає цим пріоритетам. Оскільки невід'ємною складовою розвитку державності є її правовий зміст, доречно в межах інтегрованого курсу вивчається модуль «Правознавство». Майбутні вчителі всіх спеціальностей отримують систематизовані знання з конституційного та галузевого права. Проте, саме із вивчення загальних засад та структури української держави, визначених Конституцією, розпочинається вивчення модулю. В теоретичному матеріалі робиться акцент на те, що нормативні акти та закони змінюються в залежності від зовнішніх та внутрішніх викликів, з якими стикається держава. Практичне спрямування теоретичної складової модулю забезпечить здобувачам освіти знання для подолання викликів української держави в період війни. Наприклад, здобувачам освіти пропонується пояснити та обґрунтувати, чому «у зв'язку із введенням в Україні воєнного стану тимчасово, на період дії правового режиму воєнного стану, можуть обмежуватися конституційні права і свободи людини і громадянина, передбачені статтями 30–34, 38, 39, 41–44, 53 Конституції України» [12].

Навчальну дисципліну «Націогенез та формування української ідентичності» також не можна викладати без вивчення в історичній ретроспективі української державності основних чинників становлення нації та формування української ідентичності.

Таким чином, висвітлення проблеми державності в історично-правових дисциплінах потребує інтеграції теорії, практики та виховної складової. Це дозволяє не лише забезпечити студентів знаннями, але й виховати свідомих громадян, здатних брати активну участь у державотворчих процесах.

Отже, при забезпеченні теоретичної компоненти Освітньої програми кафедри теорії і методики викладання суспільно-правових дисциплін факультету історії і права ХНПУ імені Г. С. Сковороди в межах історично-правових дисциплін розглядаються змістовні складові державності, розуміння сутності держави, її правове призначення, функції тощо. Такі підходи надають здобувачам освіти систему знань та практичних навичок, необхідних для розуміння зміцнення правових основ державного та суспільного життя, сувереного та неухильного дотримання чинного законодавства та норм права.

Література

1. *Вдовічен В.А., Вдовічена Л.І., Меленко О.В.* Методика викладання правничих дисциплін : навч.-метод. посіб. Чернівці, 2022. 144 с. ; *Криштанович М.* Вивчення правових дисциплін засобами інтерактивного дистанційного проведення занять // *Гірська школа українських Карпат.* 2020. №22. С. 112–115 ; *Яновська Л. Г.* Методика викладання історії та історичних дисциплін. Одеса, 2020. 100 с.
2. *Закон України* «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» // *Голос України* від 31.12.2022. № 267.

3. Кононенко Ю. С., Джолос С. В. Держава і революції : моногр. Черкаси, 2022. 316 с. ; *Правова доктрина і державність: вектор взаємозв'язку: монографія* / за заг. ред. Н. М. Оніщенко. Київ, 2022. 432 с. ; *Рафальський О.* Українська держава. Витоки. Історична еволюція. Сучасність : моногр. Київ, 2024. 428 с. ; *Терлюк І.* Українська державність: формування національної державно-правової традиції. Львів, 2022. 480 с.
4. *Концепція розвитку громадянської освіти в Україні. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 3 жовтня 2018 р. № 710-р (в редакції від 8 жовтня 2022 р. № 893-р) // Урядовий кур'єр від 09.11.2018 р. № 211.*
5. *Олійник О., Солошенко О., Васильєва М.* Інтерактивні методи навчання дисциплін суспільствознавчої галузі знань: теорія і практика // *Новий Колегіум.* 2024. №2. С.72–79. URL: <https://doi.org/10.34142/nc.2024.2.72>
6. *Підтримка демократичного розвитку в Україні. Міжнародна фундація виборчих систем (IFES) в Україні.* URL: <https://www.ifesukraine.org/>
7. *Постанова Президії НАН України «Про концепцію ідеології державотворення в Україні» від 10.07.1996 р. та Додаток.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0227550-96#Text>
8. *Сайт МОН.* Громадянська освіта (інтегрований курс) 10 клас. Рівень стандарту. Навчальна програма для закладів загальної середньої освіти. URL: https://efaidnbnmnnibpcajpcglclefindmkaj/https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/programy-10-11-klas/2022/08/15/navchalna_programa.2022.hromadyanska.osvita-10.pdf
9. *Сайт ХНПУ імені Г. С. Сковороди.* URL: <http://hnpu.edu.ua/>
10. *Становлення та розвиток правової держави: проблеми теорії та практики: матеріали XVI міжнародної науково-практичної конференції, м. Миколаїв, 21 грудня 2023 р. Львів, 2023. 272 с. ; Сучасний розвиток державотворення та правотворення в Україні: проблеми теорії та практики : матеріали XI Міжнар. наук.-практ. конф. (26 червня 2023 р., м. Київ). Київ, 2023. 330 с. ; Сучасна українська держава: вектори розвитку та шляхи мобілізації ресурсів : матеріали VIII Всеукр. наук.-практ. конф., м. Одеса, 30 квітня 2024 р. Одеса, 2024. 300 с.*
11. *Теорія та методика навчання суспільних дисциплін // Науково-педагогічний журнал. СДПУ імені А. С. Макаренка. Суми, 2011–2024.* URL: <https://repository.ssru.edu.ua/items/985d14a2-9746-4a61-9d26-8208a8f9cb3c>
12. *Указ президента України «Про введення воєнного стану в Україні» № 2102-IX від 24.02.2022 // Голос України від 24.02.2022. № 37.*

22.01.2025

Відомості про авторів:

Олійник Олександр Миколайович — кандидат юридичних наук, доцент, кафедра теорії і методики викладання суспільно-правових дисциплін; Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди; Харків, Україна; email: oleynik.oleks@gmail.com; ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8382-9751>

Солошенко Олена Михайлівна — кандидат історичних наук, доцент, кафедра теорії і методики викладання суспільно-правових дисциплін; Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди; Харків, Україна; email: soloshenkoelena@ukr.net; ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2877-0237>